

Côte d'Azur Monaco

De regio's in deze gids:

(zie de kaart in de binnenflap)

1 Toulon en omgeving	blz. 79
2 Hyères, de Îles d'Hyères (Îles d'Or) en het Massif des Maures	blz. 125
3 Het Provençaalse binnenland	blz. 197
4 Fréjus en het Massif de l'Esterel	blz. 243
5 Cannes en het Pays grassois	blz. 281
6 Nice en de Riviera	blz. 375
7 De Alpes-Maritimes	blz. 465

Côte d'Azur Monaco

Inhoud

1/ DE REIS VOORBEREIDEN

NAAR DE CÔTE D'AZUR

Met de auto	10
Met de trein	10
Met het vliegtuig	11
Met de boot	11
Tabel met afstanden	10-11
Boottochtjes op zee	12

VOOR HET VERTREK

Weerbericht	13
Nuttige adressen	13
Overnachten	14
Uit eten	16

WAT IS ER TE DOEN?

Bergbeklimmen	17
Fietsen en mountainbiken	18
Golfen	18
Historische routes	18
Kuren	19
Motorsport	19
Natuur en milieu	19
Skiën	19
Souvenirs	20
Speleologie	22
Thalasso- en balneotherapie	22
Toeristentreinen	22
Toeristische routes	23
Trektochten te paard	23
Trektochten te voet	23
Rondleidingen	25
Vissen	25
Watersporten	25
Wijngaarden	27

MET HET GEZIN

Bestemming voor gezinnen	28
Bezienswaardigheden en activiteiten voor kinderen	29

MEMO

Evenementen	30
Leestips	32

2/ DE CÔTE D'AZUR ONDER DE LOEP

NATUUR EN LANDSCHAP

Een land van contrasten	36
Tuin van de Middellandse Zee	38
Rechtstreeks uit zee	40

DE CÔTE D'AZUR VANDAAG

Voornaamste inkomsten	43
Visvangst in de Middellandse Zee	44
Toerisme	44
Centra van kunstnijverheid	44
Geurenboeket	46

GESCHIEDENIS

Enkele historische feiten op een rij	46
Mythische kust	52

KUNST EN ARCHITECTUUR

Architectuur	56
Kunst	60
ABC van de architectuur	64

TRADITIES EN LEVENSKUNST

In de schaduw van de platanen	70
Provençaalse keuken	71

3/ STEDEN EN BEZIENSWAARDIGHEDEN

1 TOULON EN OMGEVING

Toulon	80
Bandol	96
Saint-Cyr-sur-Mer	103
Sanary-sur-Mer	107
Six-Fours-les-Plages	115
Le Pradet	120

2 HYÈRES, DE ÎLES D'HYÈRES EN HET MASSIF DES MAURES

Hyères	128
Îles d'Hyères	140
Bormes-les-Mimosas	148
Le Lavandou	152
Massif des Maures	157
Domaine du Rayol	168
Ramatuelle	171
Cogolin	174
Saint-Tropez en schiereiland	177
Grimaud	188
Sainte-Maxime	191

3 HET PROVENÇAALSE BINNENLAND

Brignoles	198
Barjols	205
Aups	209
Tourtour	214
Entrecasteaux	216
Cotignac	218
Abbaye du Thoronet	221
Le Luc	224
Lorgues	226
Les Arcs	229
Draguignan	232
Roquebrune-sur-Argens	238

4 FRÉJUS EN HET MASSIF DE L'ESTEREL

Fréjus	246
Saint-Raphaël	258
Massif de l'Esterel	264
Pays de Fayence	271

5 CANNES EN HET PAYS GRASSOIS

Cannes	284
Îles de Lérins	295
Mandelieu-la-Napoule	300
Massif du Tanneron	303
Grasse en het Pays grassois	306
Vallée du Loup	319
Gourdon	325
Mougins	328
Valbonne en Sophia-Antipolis	331
Vallauris	333
Juan-les-Pins	337
Antibes en de Cap d'Antibes	341
Biot	352
Vence en het Pays vençois	356
Saint-Paul	362
Cagnes-sur-Mer	366

6 NICE EN DE RIVIÈRA

Nice	376
Corniches van de Riviera	408
Villefranche-sur-Mer	417
Cap-Ferrat	422
Beaulieu-sur-Mer	427
Èze	429
Vorstendom Monaco	433
Roquebrune-Cap-Martin	449
Menton	453

7 DE ALPES-MARITIMES

Het achterland van Nice	468
Lucéram	481
Utelle	484
Vallée de la Vésubie	486
Saint-Martin-Vésubie	489
Forêt de Turini	496
Sospel	500
Breil-sur-Roya	506
Saorge	508
La Brigue	511
Tende	514
Vallée des Merveilles	518

Register	524
Woordenlijst	533
Kaarten en plattegronden	547

1/ DE REIS VOORBEREIDEN

Naar de Côte d'Azur

Met de auto

DE GROTE VERKEERSADERS

Verkeersinformatie –

☎ 0892 681 077 -
www.autoroutes.fr.

MICHELINKAARTEN

Kaart van Frankrijk 721

Streekkaart 527

Kaarten van de departementen 340 en 341

Zoom-kaarten (nuttig voor regio's met een hoge geografische of toeristische concentratie): kaart nr. **114** voor de Var-streek en kaart nr. **115** voor de Côte d'Azur en het Esterel-gebergte.

Voor wie de grens oversteekt, is de regionale Michelinkaart nr. **561** heel handig om het noorden van Italië te verkennen.

In het algemeen: op de website **www.ViaMichelin.nl** kunt u uw route plannen.

Met de trein

HOOFDSPOORLIJNEN

Informatie en reserveren –

Inlichtingen in Nederland – NS Internationaal, ☎ 0900 92 96 (€ 0,35 per min.) - de kantoren van NS Internationaal in de grotere NS-stations - www.ns.nl; of ga naar een reisbureau.
Inlichtingen in België – NMBS Internationaal - ☎ 02 528 28 28 - de loketten van NMBS Internationaal in de grotere stations - www.b-rail.be; of ga naar een reisbureau.
Inlichtingen in Frankrijk: ☎ 36 35 (€ 0,34 per min.) of www.voyages-sncf.com.

REGIONAAL NETWERK

🗺 **Goed om te weten** – Van 1 juli tot 30 september kunt u met de '**Carte Isabelle**' (€ 12) overdag ongelimiteerd reizen tussen Fréjus en Ventimiglia, alsook tussen Nice en Tende.

Informatie en reserveren –

Rechtstreeks nummer in Frankrijk: ☎ 0891 70 3000 (€ 0,23 per min.) of www.ter-sncf.com/paca.

AFSTANDEN	Menton	Nice	Toulon
Lille	1183	1158	1057
Antwerpen	1241	1237	1144
Brussel	1199	1195	1102
Maastricht	1206	1229	1089
Den Haag	1366	1362	1269
Amsterdam	1426	1422	1301
Groningen	1449	1472	1352

NAAR DE CÔTE D'AZUR

AFSTANDEN	Antibes	Cannes	Draguignan	Fréjus	Monaco	Nice	Toulon
Antibes	–	13	73	49	45	30	132
Cannes	13	–	61	37	57	41	120
Draguignan	73	61	–	31	112	97	79
Fréjus	49	37	31	–	88	73	90
Monaco	45	57	112	88	–	20	172
Nice	30	41	97	73	20	–	157
Toulon	132	120	79	90	172	157	–

Met het vliegtuig

LUCHTVAARTMAATSCHAPPIJEN

Air France – in Nederland - ☎ 020 654 57 20 - www.airfrance.nl
- in België - ☎ 070 22 24 66 - www.airfrance.be.

KLM – in Nederland - ☎ 020 474 77 47 - www.klm.nl - in België - ☎ 070 22 53 35 - www.klm.be.

Brussels Airlines – in Nederland - ☎ 0900 0400 810 -
in België - ☎ 0902 51 600 - www.brusselsairlines.com

EasyJet – www.easyjet.com.

LUCHTHAVENS IN DE REGIO

Aéroport international de Nice-Côte d'Azur – BP 3331 - 06206 Nice
Cedex 03 - ☎ 0 820 423 333 (€ 0,12 per min.) - www.nice.aeroport.fr.
Pendeldienst naar het centrum
via buslijn nr. 98 (Nice-centrum/

busstation/haven, 40 min.) of
nr. 23 (Nice - SNCF treinstation,
sneldienst), dagpas: € 4.

Aéroport international de Toulon-Hyères –

Bd de la Marine - 83400 Hyères -
☎ 0 825 018 387 (€ 0,15 per min.) -
www.toulon-hyeres.aeroport.fr.

Met de boot

Vanuit de **haven van Nice** is er het
hele jaar door een bootverbinding
met Corsica. ☎ 0 820 425 555 (€ 0,12
per min.) - www.riviera-ports.com.

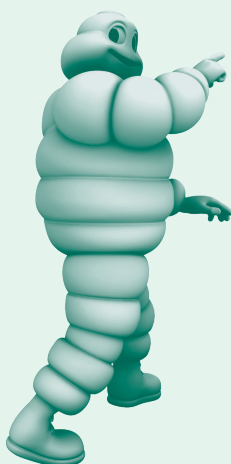
SNCM – ☎ 3260 (€ 0,15 per min.) -
www.sncm.fr.

Corsica Ferries – ☎ 0825 095 095
(€ 0,15 per min.) -
www.corsicaferries.com.

Het **havenstation van Toulon**
verzekert het hele jaar door een
verbinding met Corsica.

DE REIS VOORBEREIDEN

BOOTTOCHTJES OP ZEE	
Vertrekhaven	Bestemmingen
Bandol	Îles des Embiez Île de Bendor Toulon via Cap Sicié Cassis en de Calanque d'En-Vau via La Ciotat Dagexcursie naar het Château d'If en de Îles du Frioul
Toulon	La Seyne-sur-Mer, Les Sablettes, Tamaris, St. Mandrier (veerdiensten) Rede en haven van Toulon Îles d'Hyères
Le Lavandou en Cavalaire	Île du Levant Îles d'Hyères
Saint-Tropez	Îles d'Hyères Ste-Maxime (veerdiensten) Les Issambres (veerdiensten) Port-Grimaud (veerdiensten) Baie des Cannebières
Cannes	Îles de Lérins
Saint-Raphaël	Saint-Tropez (veerdiensten) Îles de Lérins Fréjus, St. Aygulf Saint-Tropez Port Cros Île Ste-Marguerite Calanques van het Esterel-gebergte
Nice	Riviéra Monaco Corsica
Menton	Riviéra Monaco

2 / DE CÔTE D'AZUR ONDER DE LOEP

Antibes, het beeldhouwwerk *Nomade d'Antibes* van Jaume Plensa

M. Dozier / hemis.fr

Natuur en landschap

De Côte d'Azur is heel divers wat klimaat, plantengroei en reliëf betreft. De zachte winters aan de kust bij Nice contrasteren met de ijzige kou op de skipistes van Valdeblore en de beuken en sparren in het Forêt de Turini onderscheiden zich van de typisch mediterrane kurkeiken en dennen van het Esterel-gebergte. Het isolement van de bergdorpen ten slotte staat haaks op de drukte in de badplaatsen.

Land van contrasten

De Côte d'Azur bestaat uit een complex in de openlucht gevormd reliëf tussen de zee en de bergen. Alle aanwezige landschapskenmerken zijn ontstaan en gewijzigd door natuurlijke, antropogene of zee-erosie.

PROVENÇAALSE BERGKETENS

De hoogte van dit bergachtige en dorre geheel van korte kalkketens varieert tussen 400 en 1150 m. De **Gros Cerveau** (429 m) zijn de zuidelijkste ketens. Ze worden doorsneden door de Gorges d'Ollioules en de **Mont Faron** (542 m), die uittorent boven Toulon. Ertussen liggen vruchtbare bekkens met de drie klassieke gewassen: graan, druiven en olijven. De grillige kust bij Toulon biedt uitstekend beschutte ligplaatsen voor schepen, zoals de Baie de Bandol, de Baie de Sanary en vooral de prachtige rede van Toulon. De kust is niet overal steil (Cap Sicié) en de prachtige stranden trekken veel toeristen. De kust tussen Cannes en Nice ziet er anders uit. Bij Antibes geen steile rotsen

of diepe inhammen, maar een vrij egale kustlijn met brede baaien. Het schiereiland Cap d'Antibes is het enige uitspringende stuk land aan deze gelijkmatige kuststrook.

MAURES EN ESTEREL

De Provence is ontstaan uit twee berggebieden. Het eerste, met het Maures-gebergte en het Esterel-gebergte, is heel oud. Het andere is jonger en omvat de kleine Provençaalse bergketens, die uit de Pyreneeën zijn ontstaan, en de alpiene Vooralpen. De **Maures** zijn een laag kristallijn gebergte (met de Sauvette als hoogste punt op 779 m) dat aan de zuidzijde in zee eindigt en in het noorden wordt begrensd door een langgerekte depressie. De kuststrook van de Maures slingert zich van Hyères naar St. Raphaël en omvat brede kapen (Cap Bénat en het schiereiland van St. Tropez), spitse rotspunten (Cap Nègre, Cap des Sardinaux) en ruime baaien (de rede van Bormes en de Golfe de St. Tropez). Het schiereiland Giens is verbonden met het vasteland door twee landengten van zand en

Corniche des Maures, uitzicht vanaf de Col du Canadel
F. Guiziou / hemis.fr

ligt naast de Îles d'Hyères, die met fraaie plantengroei zijn bedekt. De Fréjus-vlakte was een baai die nu is verzand door slib van de Argens. De **Esterel**, gescheiden van de Maures door het benedendal van de Argens, wordt al zeer lang afgevlakt door erosie. Het hoogste punt, de Mont Vinaigre, reikt dan ook niet hoger dan 618 m. Zijn dit dan geen heuvels? De grillige bergkammen en diepe ravijnen die het gebergte doorsnijden, bewijzen het tegendeel! Het rode porfier van de steile en chaotische kuststrook van de Esterel staat in schril contrast met de blauwe zee. De grote uitlopers van het gebergte omringen de **calanques** (krekens) en minuscule baaien. Voor de kust zijn duizenden rotsen en eilandjes zichtbaar, die door korstmossen soms groen oplichten. Riffen schemeren door het doorzichtige water en tekenen donkere vlekken (*silaques*) op het turkooisblauwe oppervlak. De vele badplaatsen en uitzichten aan deze zonovergoten kustlijn bezorgden de **Corniche d'Or** een wereldwijde reputatie.

PROVENÇAALSE VLAKTEN

Van het **Plan de Canjuers** (Haut Var) tot de Col de la Vence worden de Vooralpen omzoomd door een glacijs van oneffen kalksteenplateaus, *causses*. Het water sijpelt door de bodem, verdwijnt in karstpijpen en voedt ondergrondse rivieren die verderop boven de grond komen, zoals de Siagne. De Loup heeft er pittoreske kloven uitgesneden. In het lage gebied, het *pays d'en bas*, liggen Vence, Grasse en Draguignan. Vanaf de Argens vertakt deze depressie zich in twee richtingen, naar Fréjus en Brignoles. De hoofdas loopt echter in de richting van Toulon, gelegen aan de voet van de noordhelling van de Maures (het Bassin du Luc).

Grotten en karstpijpen

Het **Plateau de Caussols** is een uitgestrekt en verlaten steenlandschap. De bodem is droog, omdat de kalkachtige rotsen het regenwater opzuigen als een spons. Dat koolzuurhoudende regenwater lost het calciumcarbonaat van het kalkgesteente op. Hierdoor ontstaan vrij

kleine, meestal cirkelvormige depressies: **cloups** of *sotchs*. Grotere *sotchs* worden **dolinen** genoemd. Als het regenwater dieper in de grond dringt, vormen zich door het oplossen van het gesteente natuurlijke putten of schachten, de zogeheten **avens**. Deze karstpijpen vertakken zich geleidelijk, komen met elkaar in verbinding te staan en verbreden zich tot **grotten**. Uiteindelijk vormt het binnengesijpelde water min of meer snelstromende onderaardse rivieren. Bij langzaam stromend water vormen ze **gours**, waterbekkens omringd door dammen die geleidelijk zijn ontstaan door de afzetting van calciumcarbonaat. Soms lost de kalkkorst boven de ondergrondse waterlagen verder op en vormt zich een koepel waarvan het bovenste deel vlak onder het aardoppervlak ligt. Als het gewelf van die koepel heel dun wordt, legt een plotse instorting de holte bloot en ontstaat een **gouffre**, een diepe put.

VOORALPEN

Tussen de Verdon en de Var loopt een reeks evenwijdige bergketens van west naar oost met een hoogte die varieert tussen 1100 en 1600 m. Zij vormen de **Voorpalen van Grasse** en worden op sommige plaatsen doorsneden door smalle, ruige ravijnen (Gorges du Loup en Gorges de la Siagne) en smalle kloven of *clues* (Clue de Gréolières). De **Voorpalen van Nice**, van de samenvloeiing van de Esteron tot aan de Roya, stijgen vanaf de kust tot een hoogte van meer dan 1000 m. Dit achterland van Nice en Menton is een gebied vol contrasten. De alpiene bergketens lopen van noord naar zuid en buigen dan plotseling af om parallel aan de kust verder te lopen. Tussen Nice en Menton duiken de Voorpalen abrupt het water in. De kustboulevard met zijn weelderige plantengroei geeft het begin aan van de **Rivièra** – nu ook

een geografische term – aan de Middellandse Zee en scheidt het water van het achterland. De twee grootste kapen van de kust zijn de schiereilanden Cap Ferrat en Cap Martin. Drie wegen klimmen omhoog op de steile hellingen, die volgebouwd zijn met villa's en flats.

PIEKEN VAN DE MERCANTOUR

In het noordoosten wordt het gebied afgesloten door het massieve gebergte van de Alpes Méditerranéennes (hoogte: 1500 tot 2900 m). Het gebergte wordt gesegmenteerd door de hooggelegen valleien van de Var, de Tinée, de Vésubie en de Roya. Aan de Italiaanse grens leunt het gebergte tegen het grote kristallijne Mercantour-Argentiera-gebergte, met pieken hoger dan 3000 m (Cime du Gélas, 3143 m).

VERWOESTEND HOOGWATER

De zomerse hitte maakt van rivieren vaak droge beddingen vol keien, maar in de herfst of in de lente kunnen plotselinge stortbuien zelfs het kleinste riviertje in een paar uur tijd omvormen tot een snelstromende bergrivier.

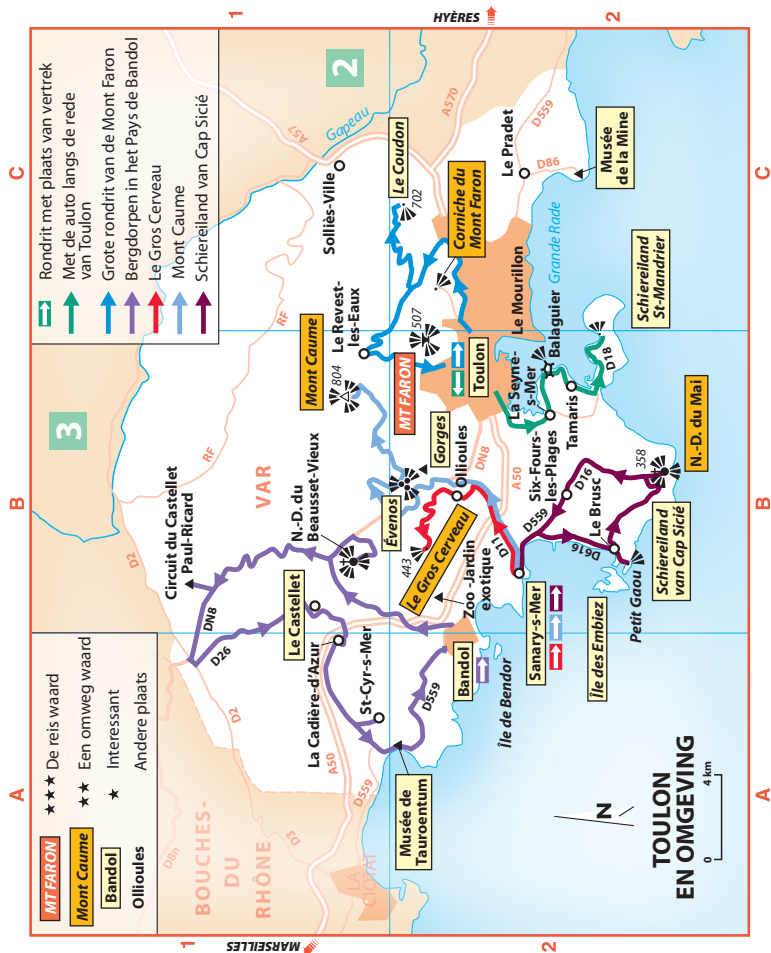
Bij sterk wassend water wordt de Var wel 1 km breed en is het meegevoerde slib tot in Villefranche zichtbaar in het zeewater.

Tuin van de Middellandse Zee

Palmbomen en agaven, aloë's en vijgcactussen, olijf-, sinaasappel- en citroenbomen, mimosa's en jasmijn, rozen en anjers: stuk voor stuk symbolen van de exotische en weelderige plantengroei aan de Côte d'Azur. Ze getuigen van het uitzonderlijke klimaat, want aan de Côte d'Azur bloeien bloemen in de lente en opnieuw in de herfst. Ze

3 / STEDEN EN BEZIENS- WAARDIGHEDEN

Toulon en omgeving 1

Michelinkaart 340 – Var (83)

 TOULON ★	80
17 km ten westen van Toulon:	
 BANDOL ★	96
23 km ten westen van Toulon:	
 SAINT-CYR-SUR-MER	103
11 km ten westen van Toulon:	
 SANARY-SUR-MER ★	107
10 km ten westen van Toulon:	
 SIX-FOURS-LES-PLAGES	115
9 km ten oosten van Toulon:	
 LE PRADET	120

Toulon

167.816 inwoners – Var (83)

ADRESBOEKJE: BLZ. 92

INLICHTINGEN

Office de Tourisme van Toulon – 12 pl. Louis-Blanc - Le Port - 83000 Toulon - ☎ 04 94 18 53 00 - www.toulontourisme.com - juli en aug.: 9.00-19.00 u, di 10.00-19.00 u; sept.-juni: 9.00-18.00 u, di 10.00-18.00 u, zo 9.00-13.00 u (10.00-12.00 u nov.-maart), feestdagen 10.00-12.00 u - gesl. 1 jan., 1 mei.

Circuit des fontaines – Brochure verkrijgbaar bij het Office de Tourisme.

Office du tourisme intercommunal de l'Ouest-Var – Accueil de La Seyne-sur-Mer - corniche Georges-Pompidou - 83500 La Seyne-sur-Mer - ☎ 04 98 00 25 70 - www.ot-la-seyne-sur-mer.fr - juli en aug.: 9.00-13.00, 14.00-19.00 u, zo 10.00-13.00 u, feestdagen 9.00-13.00, 14.00-19.00 u; sept.-juni: dag. behalve zo 9.00-12.00, 14.00-18.00 u (17.30 u okt.-maart) - gesl. 1 jan., 1 mei, 25 dec.

Rondleidingen door de stad – Reserveren verplicht, prijzen en tijden verkrijgbaar bij het Office de Tourisme - rondleiding (2 uur) in minder bekende delen van Toulon met een stadsverteller (april-sept.) en rondleiding (2 uur) over de geschiedenis van Toulon (het hele jaar).

LIGGING

Regiokaart B2 (blz. 78) – **Michelinkaart 340 K7**. De boulevard de Strasbourg en de avenue du Général-Leclerc verbinden de A57 met de A50. Ten zuiden van deze as bevinden zich de oude stad en de haven en ten noorden ervan liggen de moderne stad en de voorsteden tegen de heuvelflanken. Het arsenaal en de militaire haven zijn verboden voor het publiek.

AANRADERS

De haven en de oude stad; de kabelbaan naar de top van Mont Faron; een tochtje rond de rede met de boot of de auto.

PLANNING

Een weekend volstaat om de belangrijkste bezienswaardigheden van de stad te zien.

MET KINDEREN

Het Musée national de la Marine; de dierentuin, de toeristische trein (zie 'Adresboekje' Toulon). Ga voor een tussendoortje zeker langs bij Chichi Fregi G. Toine en proef zijn ongeëvenaarde beignets (zie 'Adresboekje' Toulon, bij 'Een hapje tussendoor').

Toulon, ontsierd door naoorlogse wederopbouw en lastig te doorkruisen vanwege verkeersopstoppen, is weinig in trek bij toeristen. Toch heeft de stad de laatste jaren heel wat gedaan om het stadsbeeld te verfraaien. Een van de projecten is de bouw van een tunnel die de verkeerschaos moet verminderen. Toulon is vooral bekend vanwege de rede, een van de fraaiste van de Middellandse Zee. De blauwe water-vlakte wordt omzoomd door gebouwen in lichte crèmekleurige en roze

tinten. Kruisers en fregatten in de marinehaven nemen sinds lang de plaats in van de galeien. Deze reuzenschepen zijn te zien vanaf quai Cronstadt, een prettige wandelboulevard vol drukke terrasjes. Het oude Toulon erachter leeft op het ritme van de grote Provençaalse markt op de cours Lafayette met zijn luid roepende kooplieden. Toulon heeft ook de Mont Faron, die majesteitelijk de stad domineert. Met de kabelbaan hebt u vrij uitzicht op de rede en op de Middellandse Zee.

Wandelen

VAN HET STATION NAAR HET ARSENAAL

► Wandelroute 1 met groen aangegeven op de plattegrond (blz. 86-87).

Place de la Liberté F2

Op dit plein in het moderne Toulon staat de **fontaine de la Fédération** van de beeldhouwer Allar, die in 1889 werd opgericht ter ere van het honderdjarige bestaan van de Republiek. Daarachter staat het 19de-eeuwse **Grand Hôtel** met een prachtige gevel; dit is een van de laatste belle-époquegebouwen in Toulon. Aan de zuidzijde van het plein ligt de boulevard de Strasbourg, waar bussen af en aan rijden.

Place Victor-Hugo G2

Iets verderop aan dezelfde boulevard verrijst de **schouwburg** van Toulon, een van de mooiste streektheaters van Frankrijk. Het gebouw werd in 1862 opgetrokken naar een ontwerp van Charles Garnier. Loop om het gebouw heen om de prachtige, gerestaureerde gevel aan het plein met terrasjes te bekijken.

Neem de rue J.-Jaurès en sla vervolgens links af naar de rue A.-France.

Place d'Armes F2

Colbert ontwierp dit plein als marsveld voor militaire defilés en het kreeg de naam Champ de Bataille. Voor de burgerij en de marineofficieren, die er graag flaneerden, diende het plein met zijn muziektent, cafés en restaurants als ontmoetingsplaats. Hier waren ook de kantoren gevestigd van grote plaatselijke dagbladen, zoals *Le Petit Marseillais*. Nu is dit plein wat rustiger.

Corderie E2

Aan de zuidkant van de place d'Armes. Militair terrein, niet te bezichtigen.

De voormalige touwslagerij van de marine werd ontworpen door Vauban en is 320 m lang; er staat een maquette in het Musée de la Marine. De **poort** uit 1689 met allegorieën van de Wet en de Macht, komt uit het voormalige jezuïetencollege en werd in 1976 in de gevel gezet.

Wandel verder door de rue A.-France.

★ Musée de la Marine F2

Pl. Monsemergue - ☎ 04 94 02 02 01 - www.musee-marine.fr - ♿ - juli en aug.: 10.00-18.00 u; sept.-juni: dag, behalve di 10.00-18.00 u - rondleiding mogelijk (1.30 uur) na aanvraag minstens 2 weken van tevoren - gesl. jan., 1 mei, 25 dec. - € 5,50 (tot 26 jaar gratis), audiogids € 4.

👥 Kleine scheepsmatjes kunnen spelenderwijs via een voor hen ontworpen parcours langs oorlogsschepen het museum ontdekken. De 18de-eeuwse **Porte de l'Arsenal** vormt de ingang van het museum. Het fronton rust op vier zuilen die een trofee omlijsten. Links staat een beeld van Mars en rechts

STEDEN EN BEZIENSWAARDIGHEDEN

een beeld van Minerva. Binnen worden op twee verdiepingen verleden en heden van de zeemacht van Toulon uit de doeken gedaan met een *Zicht op de haven* naar J. Vernet, indrukwekkende maquettes van het fregat *La Sultane*, het 18de-eeuwse schip *Duquesne* en het gebouw *La Corderie*, een opengewerkte torpedo, en een schilderij waarop de manoeuvres van het vliegdekschip *Clemenceau* te zien zijn. Op de bovenverdieping worden vaak tijdelijke tentoonstellingen gehouden.

DE MARINE

► Wandelroute 2 met groen aangegeven op de plattegrond (blz. 86-87).

★ Haven

De aanleg van de Darse Vieille begon onder de heerschappij van Hendrik IV op kosten van Toulon, dat voor de financiering 25 procent belasting op olie hief. Het militaire arsenaal werd door Richelieu gecreëerd om oorlogsschepen te bouwen en te onderhouden. Tussen 1680 en 1700 legde Vauban voor het arsenaal de Darse Neuve aan. In de 19de eeuw vonden verdere uitbreidingen plaats (in Le Mourillon, Darse de Castignieu en Darse de Missiessy). Nu is het arsenaal de logistieke basis voor de marineschepen die in het Middellandse Zeegebied opereren. Het heeft een oppervlakte van ruim 268 ha, 10 km aan kaden, 30 km aan wegen en 12.000 werknemers, van wie de helft burger is. De militaire zone is niet toegankelijk voor het publiek. Tegenwoordig is de Darse Vieille gereserveerd voor passagiersvervoer naar Îles d'Hyères, Corsica en Sardinië, en voor de pleziervaart. Het handelsverkeer is geconcentreerd in de Anse de Brégaillon, bij La Seyne-sur-Mer.

Quai Cronstadt F/G3

De haven werd tijdens de Tweede Wereldoorlog gebombardeerd. De oude stad ligt verborgen achter een weinig harmonieuze 'muur' van flatgebouwen uit de jaren vijftig van de 20ste eeuw. De beroemde **Atlanten★** van Pierre Puget overleefden het bombardement gelukkig. Het balkon van het voormalige stadhuis rust erop: de ene is sterk, de andere is moe. De kade met zijn vele cafés en winkels lokt veel publiek en vormt een uitstekend vertrekpunt voor de bezichtiging van de stad of een tochtje op de rede.

VAN GALEISLAVEN TOT GEVANGENEN...

In de 17de en 18de eeuw gingen reizigers graag kijken naar de galeien in de Darse Vieille. Deze majestueuze schepen met driehoekige zeilen waren prachtig versierd door de beeldhouwers en meesterschilders van het arsenaal en gleden statig over het water. De duizenden galeislaven zagen het vast anders. De schepen hadden 25 of 26 roeiriemen, die ieder door vier man werden bediend: misdadigers, Turkse slaven, politieke gevangenen, hugenoten en armoedige 'vrijwilligers'. Ze aten en sliepen op hun plaats. In 1748 werden de galeien afgeschaft. De slaven moesten dwangarbeid gaan verrichten in de scheepsbouw of de rede onderhouden. Ze waren permanent aan elkaar vastgeklonken en droegen mutsen: rode voor tijdelijk veroordeelden, groene voor levenslange straffen en bruine voor deserteurs. Deze inrichting in Toulon telde tot 4000 arbeiders en werd pas in 1874 gesloten. Het enige overblijfsel is een stuk muur in het arsenaal. Deze sinistere plek diende bij de schrijvers Victor Hugo en Balzac als achtergrond voor hun antithetische personages Jean Valjean en Vautrin.

Toulon, de haven en de plezierhaven
L. Giraudou/hemis.fr

★ Rondvaart op de rede

*Tochtje op de rede met gids (1 uur), regelmatige afvaart. Aanlegsteiger: quai Cronstadt, aan de zijde van de Préfecture maritime. Inlichtingen: les Bateliers de la Côte d'Azur ☎ 04 94 93 07 56 voor de tijden - € 10 (tot 4 jaar € 4, 4-10 jaar € 6). Vanuit de Darse Vieille gaat het richting Petite Rade, vanwaar in de verte de militaire haven zichtbaar is, met name de bassins van Vauban. Op het scheepskerkhof wachten afgeschreven schepen op hun ontmanteling met snijbranders. De boot vaart langs de handelshaven, het maritiem onderzoeksinstituut IFREMER en de voormalige scheepswerf van La Seyne. Het Fort de l'Éguillette en het Fort de Balaguier omringen de staketsels voor de mosselcultuur in de buurt van de Corniche de Tamaris. De tocht eindigt bij de kust van Saint-Mandrier, die ook in het bezit is van de marine, en de onregelmatige dijk van La Petite Rade. Gedurende de hele tocht onthullen zich prachtige **vergezichten**★ op Toulon, dat zich uitstrekt tussen de bergen en de zee. *Neem de avenue de la Tour-Royale aan de Général-Bonaparte-rotonde.**

Tour Royale

Av. de la Tour-Royale - ☎ 04 94 23 07 88 - ♿ - juli-okt.: wo en za en zo 9.00-12.00, 14.00-18.00 u – gesl. van nov. tot juni en feestdagen - gratis.

Dit vestingwerk (aan de basis zijn de muren 7 m dik), ook wel Grosse Tour of Tour de la Mitre genoemd, werd begin 16de eeuw gebouwd en deed dienst als gevangenis. De weergang biedt een mooi **panorama**★ van Toulon, de Mont Faron, de rede en de kust vanaf het schiereiland Giens tot Cap Sicié.

★ DOOR DE OUDE STAD

📍 Wandelroute 3 met groen aangegeven op de plattegrond (blz. 86-87).

De oude stad met haar wirwar van straatjes wordt begrensd door de rue Landrin (noorden) en de rue Anatole France (westen), en de cours Lafayette

DE MEDITERRANE VLOOT TOT ZINKEN GEBRACHT

Op 27 november 1942 besloot de Franse marine de vloot, die op militair bevel vastlag in de haven van Toulon, tot zinken te brengen om te voorkomen dat de schepen in handen zouden vallen van het Duitse leger, dat de 'vrije zone' binnenviel. Vijfenzeventig schepen die niet mochten uitvaren van het Vichy-bewind, werden tot zinken gebracht. Enkele schepen bleven behouden, waaronder tal van onderzeeboten, zoals de *Casabianca*, om de verbinding tussen de Vrije Fransen en Corsica te garanderen. De wrakken bleven tijdens de oorlog liggen. Na de bevrijding was tien jaar nodig om de rede te ontdoen van de bijna 400.000 ton schroot.

(oosten), een gebied dat samenvalt met de versterkingen uit de tijd van Hendrik IV. Sinds 1985 wordt het oude centrum van Toulon gerestaureerd. Deze buurt met zijn pleintjes en fonteinen is een wandeling waard.

Église Saint-Louis F2

R. Notre-Dame - 83200 Toulon.

Deze kerk heeft een verrassende neoclassicistische gevel (eind 18de eeuw). Het interieur is in dezelfde stijl: drie schepen worden gescheiden door een dubbele rij Dorische zuilen. De koepel met daklantaarn rust op tien Korinthische zuilen en heeft een fries met rankversiering.

Wandel verder door de rue Vezzani.

De reproductie van een **scheepsboeg** uit de 18de eeuw lijkt uit een muur tevoorschijn te springen en is een eerbetoon aan de scheepsbouw.

Sla rechts af de rue Pomet in.

De fontein op de place du Globe herinnert aan het strafkamp van Toulon.

Maison de la photographie G2

Pl. du Globe, rue Nicolas Laugier - ☎ 04 94 93 07 59 – dag, behalve zo, ma en feestdagen 12.00-18.00 u – rondleiding mogelijk (1.30 uur) na afspraak - gratis.

Zes tijdelijke tentoonstellingen per jaar, met werk van plaatselijke kunstenaars en van kunstenaars uit heel Frankrijk.

Neem de rue du Noyer, die uitkomt op place Raimu. Bekijk rechts de muurschildering in de rue Micholet, met scheepsbouw en matrozenliefjes. Wandel naar de rue de la Glacière (met overwelfde passages) links en volg de rue Andrieux.

Fontaine des Trois-Dauphins G2

Pl. Puget - 83200 Toulon.

Op de schaduwrijke place Puget met zijn vele terrasjes staat sinds 1780 een bijzondere fontein-tuin die werd gemaakt door twee kunstenaars uit Toulon met een beetje hulp van Moeder Natuur: de waterbekkens zijn volledig begroeid en de beroemde dolfijnen verdwijnen onder het mos. Daarbovenop groeien nog varens, een vijgenboom, een mispel en een oleander! Iets verderop ligt de kleine place des Trois-Dauphins, met een borstbeeld van Raimu. Keer terug naar de place Puget en loop verder door de rue Hoche.

Rue d'Alger G2

Deze hoofdstraat van de oude stad komt uit bij de Darse Vieille.

Ga linksaf in de rue Seillon en volg dan de rue de la Fraternité.

Église Saint-François-de-Paule G3

Pl. Louis-Blanc - 83200 Toulon - ☎ 04 94 92 28 91 - www.saintfrancoisdepaule.fr.

Deze in 1744 door recollecten gebouwde kerk doet denken aan de barokstijl

uit Nice met haar roze gevel met dubbele bogen en haar klokkentoren in Genuese stijl.

Maak rechtsomkeert en neem de eerste straat rechts.

Van de place à l'Huile (de voormalige oliemarkt) gaat u naar de place de la Poissonnerie. De laatste vismarkthallen werden in 1988 afgebroken.

Ga naar rechts door de rue Pressensé en neem dan de rue des Boucheries.

Cathédrale Sainte-Marie G2

De mooie klassieke gevel is een uitbreiding uit de 17de eeuw. De klokkentoren is nog recenter (1740). De 17de-eeuwse architecten wilden het ontwerp van het oorspronkelijke gebouw (uit de 11de eeuw, gerestaureerd in de 12de eeuw) respecteren, waardoor het nogal donkere interieur een mengeling is van romaanse en gotische elementen. De Chapelle du Corpus heeft barok-invloeden. De Chapelle de la Croix bevat voorwerpen voor de eredienst.

Wandel verder naar de cours Lafayette.

Cours Lafayette G2-3

De markt die hier elke ochtend (behalve op maandag) wordt gehouden, is door Gilbert Bécaud bezongen en werd vroeger de 'straat van de liefde' genoemd. Garen, tweedehandskleding en gadgets worden aan de twee uiteinden verkocht, fruit en groenten domineren de rest van de straat. Olijven, Provençaalse kruiden en cactusvijgen worden luid en kleurrijk aangeprezen.

Musée du Vieux Toulon et de sa région G2

☎ 04 94 62 11 07 - dag, behalve zo, ma en feestdagen 14.00-17.45 u - gratis.

Dit museum in het voormalige bisschoppelijk paleis (17de eeuw) heeft een indrukwekkende verzameling hardplaten uit huizen die in 1943-1944 zijn gebombardeerd, en andere voorwerpen uit Toulon (schilderijen, gravures en een maquette). Een zaal is gewijd aan religieuze kunst.

Verlaat het oude stadsgedeelte via de rue Garibaldi.

Porte d'Italie H2-3

Deze poort uit 1790 is het enige overblijfsel van de versterkingen van Toulon.

Maak rechtsomkeert en kies uit drie opties: keer rustig terug naar de moderne stad via de cours Lafayette; kies voor het water en ga naar de haven of keer terug door de wirwar van straatjes in de oude stad.

Overige bezienswaardigheden

Musée d'Art F2

113 bd. Mar.- Leclerc - ☎ 04 94 36 81 01 - dag, behalve ma en feestdagen 12.00-18.00 u - rondleiding mogelijk ☎ 04 94 36 33 30 (M. Pedron) - gratis. In een grote zaal hangen schilderijen van de Vlaamse, Hollandse, Italiaanse en Franse

HOMMAGE AAN KUNSTENAARS

Raimu, de Marseillaan uit de films van Pagnol, kwam uit Toulon! Jules Muraire, of Raimu (1887-1947), werd geboren op nr. 6 in de rue Anatole-France. De kaartspelsceène uit *Marius* is geschilderd op de place Victor-Hugo (waar een beeld staat van de acteur). Op de place Raimu staat er een beeldhouwwerk van. Er is nog een buste van Raimu op de place des Trois-Dauphins. De beeltenis van **Félix Mayol**, auteur van *Viens Poupoule*, is ingezet op een gevel tegenover het stadion (av. Franklin-Roosevelt).

STEDEN EN BEZIENSWAARDIGHEDEN

OVERNACHTEN

Amirauté (New Hôtel de l')..... ①
 Bonaparte (Hôtel)..... ③
 Corniche (Hôtel La)..... ⑤
 Little Palace (Hôtel)..... ⑦

Trois Dauphins (Hôtel Les)..... ⑩
 Val Hôtel..... ⑬

UIT ETEN

- Al Dente..... ①
 Blanc le Bistro..... ③
 Daniel et Julia
 Restaurant du Rivage (Chez)..... ⑤

- Gros Ventre (Le)..... ⑪
 Jardin du Sommelier (Le)..... ⑧
 Pascalou (Le)..... ⑬

STEDEN EN BEZIENSWAARDIGHEDEN

school (16de-18de eeuw) en 19de-eeuwse werken van Provençaalse kunstenaars, zoals Vincent Courdouan, een landschapsschilder uit Toulon. Er worden wisselende tentoonstellingen georganiseerd van moderne schilderijen en beeldhouwwerken. Naast het Musée d'Art, in de **jardin Alexandre-Ier**, staat tussen ceders, palmen en magnolia's een borstbeeld van Pierre Puget van de hand van Injalbert, en de Fontaine du Buveur, van beeldhouwer Hercule.

Muséum d'Histoire naturelle de Toulon et du Var **F2**

Chemin du Jonquet - parc Mark-Burnett (ten westen van de stad) - www.museum-toulon.org - openingstijden op aanvraag - gesl. ma - gratis.

Het museum, vroeger naast het Hôtel des Arts, is in 2011 verhuisd naar een grotere ruimte. Mooie mineralogische collecties en opgezette dieren (vooral vogels). Jaarlijks zijn er twee thematentoonstellingen. Bij de ingang staat de tijger Clem, de voormalige mascotte van het vliegdekschip *Clemenceau*, die geboren is op Mont Faron (zie 'In de omgeving'). Hij stierf van ouderdom.

Hôtel des arts **F2**

236 bd. du Mar.-Leclerc - www.hdatoulon.fr - dag. behalve ma en feestdagen. 11.00-18.00 u - gratis - workshops (creatie en ontdekking van kunst) na reservering.

De negen zalen van het Hôtel des arts zijn verspreid over twee verdiepingen en bieden vijf tijdelijke tentoonstellingen van plastische kunst. Bovendien heeft het centrum in de loop van de jaren een collectie opgebouwd van schilderijen en foto's van een vijftigtal kunstenaars.

Plage du Mourillon

In het oosten, bij de kust Frédéric-Mistral, tussen het fort Saint-Louis en het watersportcentrum. Hulpposten. Restaurants, toiletten. Groot, gratis parkeerterrein met 1300 plaatsen.

Het grote, kunstmatig aangelegde strand van Toulon, dat van de weg wordt gescheiden door een groot park, bestaat uit vier afzonderlijke zand- of kiezelstranden (of een mengeling van de twee, afhankelijk van de plek) die licht aflopen naar de zee. Zwemmers worden beschermd door dijken.

Plages des anses Méjean et Magaud

Ga vanuit Mourillon richting La Garde-Le Pradet. Bij het binnenrijden van La Garde leidt de chemin de la Mer naar twee natuurlijke zandstranden, de Anse Magaud (links) en de Anse Méjean (rechts).

 *1.30 uur heen en terug. Via het fort Saint-Louis en Cap Brun leidt het **Sentier des Douaniers** naar de Anse Méjean. Mooi uitzicht op de rede.*

In de omgeving **Regiokaart blz. 91**

★★★ Mont Faron

Het kalksteenmassief van de Mont Faron (584 m) domineert Toulon. Vanaf de top ontvouwt zich een mooi **uitzicht**★ op de stad, de rede, Saint-Mandrier, Cap Sicié en Bandol. Vlak bij de parking begint het **Sentier des Crêtes**, een mooie, bewegwijzerde wandeling (1.30 uur heen en terug. Plattegrond bij het Office de Tourisme van Toulon). Vanaf het fort de la Croix-Faron (niet te bezichtigen) is er een mooi uitzicht op de kust, het schiereiland Giens en Bandol. Honderd meter ten noorden van het fort zijn de Provençaalse Alpen te zien.

Téléphérique du Mont Faron★ – *Rijd naar de boulevard Sainte-Anne en volg de borden 'Téléphérique du mont Faron'. Vertrekpunt in de av. Perrichi. Als het erg druk is, kan de auto bij het station worden geparkeerd. ☎ 04 94 92 68 25 - febr.-nov. - vraag inlichtingen over de vertrektijden en tarieven.*

Spectaculair naar boven (en naar beneden!): wie geen hoogtevrees heeft, kan genieten van het uitzicht op de stad, de rede en op de bebouwde hellingen, bossen en een onherbergzaam keienlandschap. Het terras van het station is alleen toegankelijk voor klanten, maar een tiental meter naar links is er ook een fraai uitzicht vanaf de toegangsweg naar de Mont Faron.

Musée-mémorial du Débarquement en Provence★ – ☎ 04 94 88 08 09 – ♿ - *begin juli-half sept.: 10.00-12.00, 14.00-17.30 u; half sept.-juni: dag, behalve ma 10.00-12.00, 14.00-16.30 u - gesl. 1 jan., 1 mei, 25 dec. - € 3,80 (tot 18 jaar € 1,55).* Dit museum in de **Tour Beaumont**, gebouwd tussen 1840 en 1845, is gewijd aan de bevrijding van het zuidoosten van Frankrijk door de geallieerden in augustus 1944. In de eerste zalen worden souvenirs van de Engelsen, Amerikanen, Canadezen, Fransen en Duitsers getoond. Een diorama laat de bevrijding van Toulon en Marseille zien. In de filmzaal worden beelden getoond (15 min.) van de landing van de geallieerden. Het terras (*toegankelijk voor museumbezoekers*) biedt een schitterend **uitzicht**★★★ op Toulon, de rede, de Middellandse Zee, de eilanden en de bergen (*drie oriëntatietafels*).

Zoo – ♿ - *gesl. bij slecht weer - € 9 (4-10 jaar € 5,50).*

👤 Voortplantingscentrum voor bedreigde diersoorten, vooral grote roofdieren, zoals sneeuwpanthers, ocelotten en steppelynxen. Er zijn ook apen, beren, hyena's en maki's.

La Garde

📍 9 km ten oosten via de D29, in de richting van La Valette.

705 av. du 8 Mai 1945 - 83130 Lagarde - ☎ 04 94 14 33 78 - rondleiding (1.30 uur) - dag, behalve zo, ma en feestdagen 12.00-18.00 u (*laatste toegang 30 min. voor sluiting*) - gratis. In dit stadje, een van de industriële voorsteden van Toulon, bevindt zich het **Musée Jean-Aicard - Paulin-Bertrand** in het huis waar de schrijver van *Maurin des Maures* leerlingen en vrienden ontving, onder wie de schilder Paulin Bertrand. Zijn atelier is hierheen verhuisd en er worden doeken tentoongesteld. Op de benedenverdieping is er een zaal met keramiek van **Clément Massier** (eind 19de-begin 20ste eeuw).

Solliès-Ville

📍 15 km ten noordoosten. Rijd Toulon uit via de A57. Neem de afslag La Farlède en rijd vervolgens richting Solliès-Ville via de D67.

📍 **Parc du Château de Solliès-Pont** (tegenover het postkantoor) - ☎ 04 94 28 92 35 - www.tourismevalleedugapeau.fr - in de zomer: ma-vr 8.30-12.00, 14.00-17.30 u, za 8.30-12.00 u; in de winter: ma-vr 8.30-12.00, 14.00-17.30 u.

De weg loopt door Solliès-Pont, waar veel vijgen worden gekweekt, en klimt verder naar Solliès-Ville. Aan de **esplanade de la Montjoie** bevindt zich de ruïne van het kasteel van de Forbin, heren van Solliès. Mooi **uitzicht**★ op het dal van de Gapeau en het Maures-gebergte. In de **kerk**, een voormalige kappittelzaal, prijkt op het hoofdaltaar een bijzondere monoliet waarvan wordt vermoed dat het een ciborium uit de 15de eeuw is.

Ook hier is een **Maison Jean Aicard** (1848-1921), met meubelen en schilderijen van meesters alsook een fraai uitzicht vanaf de bovenste verdieping met tentoonstellingen over het Maures-gebergte. Ernaast huist in een oude oliemolen het **Musée du Vêtement provençal**, met meer dan tweehonderd Provençaalse kostuums uit de jaren 1800 tot 1915. ☎ 04 94 33 72 02 - ♿ - dag, behalve ma 10.00-12.00 u, 14.00-17.30 u - een rondleiding is mogelijk na afspraak (40 min.) 10.00, 14.00, 16.00 u - gratis.

Rondritten

★★ MET DE AUTO LANGS DE REDE VAN TOULON

► Zie de rondrit op de regiokaart (blz. 91) – 17 km zuidwaarts – ongeveer 1.30 uur. Verlaat Toulon via de A50, volg dan de D559 en sla links af naar La Seyne.

La Seyne

Deze vissers- en jachthaven was vroeger bekend vanwege de werven van de 'Constructions Navales et Industrielles de la Méditerranée'. Deze in 1856 aangelegde scheepswerven bouwden zowel handels- als oorlogsschepen.

De oude **hefbrug** is bewaard gebleven. De kleine baai wordt afgebakend door het Fort de l'Éguillette en het Fort de Balaguier, die met de Tour Royale de ingang van de Petite Rade afsloten.

Fort Balaguier

☎ 04 94 94 84 72 - juli en aug.: dag. behalve zo 10.00-12.00 u, 15.00-19.00 u; sept.-juni: dag. behalve ma 10.00-12.00, 14.00-18.00 u - rondleiding mogelijk na afspraak (7 dagen van te voren) (1 uur) - gesl. feestdagen - € 3 (tot 18 jaar € 2), de Nuit des musées, Erfgoeddagen, afspraak in de tuin, gratis.

Dit fort met zijn 4 m dikke muren werd in 1793 op de Engelsen heroverd door de jonge commandant Bonaparte. Het interieur geeft een indruk van het beperkte comfort waarin het garnizoen leefde en er is een scheepvaartmuseum (**Musée naval**) ingericht met tijdelijke tentoonstellingen over de geschiedenis van de marine. In de 17de-eeuwse kapel bevinden zich voorwerpen en documenten die herinneren aan het strafkamp en de galeien.

Vanaf de weergang is er een mooi **uitzicht**★ op Saint-Mandrier, Toulon en de rede.

Tamaris

Schaduwrijk, tegen de hellingen aan gebouwd dorpje vanwaar men een fraai uitzicht heeft op het schiereiland Saint-Mandrier. Het plaatsje ontwikkelde zich vanaf 1880 onder impuls van de burgemeester van Sanary, Blaise Jean Marius of 'Michel Pacha', maar is toch altijd vrij bescheiden gebleven. Uit de glorie tijd stamt **Villa Tamaris Pacha**, een weelderige villa in Italiaanse stijl, omringd door een mooie tuin. Michel Pacha liet de villa bouwen voor zijn

HET EERSTE WAPENFEIT VAN BONAPARTE

Op 27 augustus 1793 werd Toulon door royalisten overgeleverd aan de Engels-Spaanse vloot. Een republikeins leger snelde toe. De artillerie stond onder bevel van de onbekende kapitein Bonaparte. Tussen La Seyne en Tamaris bouwden de Engelsen een bolwerk, 'Klein Gibraltar', op de plek waar nu het Fort Carré of Fort Napoléon staat. De Franse artillerie-eenheid kwam zwaar onder vuur te liggen en manschappen bezweken. Bonaparte plaatste een bordje: 'Artillerie-eenheid van mannen zonder vrees'. Al snel stroomden de vrijwilligers toe. Napoleon gaf het goede voorbeeld en maakte zelf kanonnen schoon. Op 17 december werd Klein Gibraltar ingenomen. De buitenlandse vloot vluchtte met een deel van de stadsbevolking, na de Franse schepen, het arsenaal en de magazijnen met proviand in brand te hebben gestoken. Terwijl Napoleon werd uitgeroepen tot hoofd van de brigade, dreigde Toulon te worden verwoest. De Nationale Conventie zag op het laatste moment van het plan af, maar herdoopte de stad tijdelijk 'Port-la-Montagne' als teken van schande.